

ELİF BATUMAN
ECİNNİLER

*Rus Edebiyatı ve
Okurlarıyla Maceralar*

ÇEVİRİ: SABRİ GÜRSES

ELİF BATUMAN

ECİNNİLER

RUS EDEBİYATI VE
OKURLARIYLA
MACERALAR

Can Çağdaş

Ecinniler: Rus Edebiyatı ve Okurlarıyla Maceralar, Elif Batuman

İngilizce aslından çeviren: Sabri Gürses

The Possessed: Adventures with Russian Books and the People Who Read Them

İlk (bu çeviride kaynak alınan) baskı: Farrar, Straus and Giroux, 2010

© 2010, Elif Batuman

© 2024, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Doğan Kitap, 2011

Can Yayınları'nda 1. basım: Nisan 2024, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Didem Bayındır

Editör: Su Akaydın

Düzeltili: Melis Oflas

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Sanat yönetmeni ve kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Baskı ve cilt: BPC Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.

Cevizlik Mah. Hüsreviye Sok. Erşen İş Hanı No: 15 Kat: 3-38

Bakırköy, İstanbul

Sertifika No: 48745

ISBN 978-975-07-6277-2

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25, Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

ELİF BATUMAN

ECİNNİLER

RUS EDEBİYATI VE
OKURLARIYLA
MACERALAR

DENEME

İngilizce aslından çeviren

Sabri Gürses

♥can

ELİF BATUMAN, 1977'de New York'ta doğdu, New Jersey'de büyüdü. Harvard Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra doktorasını Stanford Üniversitesi'nde karşılaştırmalı edebiyat alanında yaptı, aynı kurumda öğretim görevlisi olarak çalışmaya devam etti. Yüksek lisans döneminde Semerkand'da Özbek dili üzerine araştırma yapan Batuman, roman yazarlarının hem toplumsal araştırma yapımları hem de kendi başlarına bir dünya inşa etmelerini konu alan "Değirmen ve Dev: Romanda Çift Girişli Defter Tutma" başlıklı tezini yazdı. 2007'de Rona Jaffe Foundation Yazar Ödülü'nü alan yazarın ilk kitabı *Ecinnler* 2011'de yayımlanmıştır. Yazıları *The New Yorker*, *Harper's Magazine* ve *n+1*'de çıkan yazar Twin Peaks, San Francisco'da yaşıyor.

SABRİ GÜRSES, 1972'de İstanbul'da doğdu. 1989'da Nişantaşı Anadolu Lisesi'nden, 1999'da İstanbul Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisansını çeviribilim, doktorasını Rus dili bölümlerinde tamamladı. Edebiyat ve çeviri alanlarında çeşitli ödüllerin sahibidir. 2005 yılında *Çeviribilim* dergisini, 2013 yılında Çeviribilim Yayınlarını kurdu. İngilizceden Joseph Campbell, Jonathan Lethem, John Smolens, Shusha Guppy, Don DeLillo, William Guthrie, Kim Stanley Robinson, Fredric Jameson, Slavoj Žižek, Karel Čapek, David Foster Wallace; Rusçadan Fyodor Dostoyevski, Lev Tolstoy, İvan Turgenyev, Aleksandr Puşkin, Mihail Lermontov, İvan Gonçarov, Mihail Bahtin, Yuri Lotman, Sultan Galiyev, Andrey Bely,

Yuri Oleša, Mihail Bulgakov, Solomon Volkov, İlya Boyaşov, Saşa Sokolov, Svetlana Aleksiyeviç, Andrey Bitov, Vasili Grossman, Boris Pasternak, Gaito Gazdanov, Alisa Ganieva, Gleb Şulpyakov, Alla Gorbunova, Andrey Astvatsaturov, Vladimir Nabokov, Andrey Platonov çevirileri bulunmaktadır. *Gereksinimler*, *Elde Edemeyişler ve İlerlemeler* (şiiir, 1990); *Unutulmuş Ay Altında* (1992); *Boşvermişler: Bir Bilimkurgu Üçlemesi* (1995); *Sevişme* (1996); *Maceraperest Turan Sözlüğü* (2013); *Türk Mitolojisi* (2018) adlı kitapları yayımlanmıştır.

İçindekiler

Giriş	11
Babel California'da	35
Semer kand'da Yaz	91
Tolstoy'u Kim Öldürdü?	119
Semer kand'da Yaz (Devam)	146
Buz Sarayı	185
Semer kand'da Yaz (Son)	221
Ecinniler	259

GİRİŞ

Thomas Mann'ın *Büyülü Dağ*'ında, Hans Castorp adlı genç bir adam, İsviçre'de bir sanatoryumda yatan verem hastası kuzenini ziyaret etmek üzere, üç haftalık bir yolculuğa çıkar. Castorp'un kendisi verem değildir ama bir şekilde sanatoryumda yedi yıl kalır. *Büyülü Dağ*'ın olay örgüsü ortaya çıkış tarihine benzer: Mann kısa bir öykü yazmak üzere işe koyulmuş ama sonunda 1200 sayfalık bir roman yazmıştı. Romanın karmaşıklığı bir yana, temel sorusu çok yalındır: *Aslında verem olmayan biri nasıl olur da yedi yılını bir verem sanatoryumunda geçirir?* İşte ben de kendime sık sık böyle bir soru soruyorum: *Aslında akademik hevesleri olmayan biri nasıl olur da yedi yılını California'nın banliyösünde, Rus romanının biçimini inceleyerek geçirir?*

Büyülü Dağ'da, bütün bunların sebebi aşktır. Verem olan kuzenini ziyaret eden Castorp, başka bir hastaya ilgi duyar: Bir Rus subayının ondan ayrı yaşayan karısına. Kadının çıkık elmacikkemikleri ve gri-mavi "Kırgız gözleri" ona çocukken Slavlığa –özel olarak da okulda, hayatının en mutlu döneminde, bir kere kalemini ödünç aldığı, kendisinden büyük, idolleştirdiği bir çocuğa– duyduğu hayranlığı hatırlatır. Rus kadının gözleri, özellikle de o öğrencinin gözlerine olan "şaşırtıcı ve korkutucu ben-

zerlik”; aslında, diye düzeltir Mann, “‘benziyorlardı’ doğru sözcük değildi – aynı gözlerdi.” Bu gözlerin büyüleyici etkisiyle Castorp, semaverler, Kazaklar ve Mann’ın renkli bir tarzda, “Doğu’dan gelen çamurlu, barbar, kemiksiz dil,” diye andığı Rus dili hakkında bir şeyler öğrenme tutkusuna kapılır. Sanatoryumda bir öğleden sonra Castorp, “Sevgi Denen Patojenik Kuvvet” başlıklı bir konuşmaya katılır, konuşmayı yapan psikanalist bütün dinleyenler için aşk kurbanı teşhisi koyar: “Hastalığın semptomları güçlü bir sevginin kılık değiştirmiş dışavurumlarından başka bir şey değil; bu hastalık, sevginin biçim değiştirmiş bir hali sadece.” Castorp bu konuşmaya hak verir. Evli Rus kadına o kadar delicesine âşık olmuştur ki ateşlenir ve ciğerlerinden birinde leke gibi bir nokta belirir. Bu gerçek ya da hayali leke gibi nokta, sevgilisini yemek vakitlerinde görebilme umuduyla birleşerek onu Büyülü Dağ’da tutan şey olur.

Elbette, benim hikâyem ile Hans Castorp’un hikâyesi arasında çok, birçok fark var. Ama benzerlikler de var. Stanford karşılaştırmalı edebiyat bölümünde geçirdiğim yedi yıl aynı zamanda aşktan, Rusluğa duyduğum hayranlıktan gelen bir şeydi. Bu sevgi şans eseri okul günlerimde bir Rus’la karşılaşmamla başlamıştı ve bir kurum ortamı içinde gelişmişti.

Cumartesi günleri gidip keman dersleri aldığım Manhattan Müzik Okulu’ndaki öğretmenim, tanıdığım ilk Rus olmuştu. Maksim siyah uzun yakalı kazaklar giyer, yumuşak tonlu, turuncu bir keman çalar ve derin derin, sıradan insan kavrayışının ötesinde kalan tartım ve hesaplara gömülmüş gibi görünürdü. Sözelimi, bir dersin sonuna doğru, bana on dakika erken çıkması gerektiğini söylemiş, sonra da *o on dakikayı* bu şekilde erken çıkmasının aslında beni herhangi bir keman bilgisinden yoksun bırakmadığını ısrarla, mantık çerçevesinde açık-

lamaya çalışarak geçirmişti. “Söyle bana, Elif,” diye bağırmıştı, kan ter içinde kalmış bir halde. “Bir elbise aldığın zaman, en güzel olan elbiseyi mi alırsın... yoksa kumaşı en çok olan elbiseyi mi?”

Başka bir sefer, Maksim bana Mozart’ın keman konçertolarının bir Sovyet kaydını dinlememi söyledi. Ahşap bir kütüphane bölmesine oturup peş peşe beş konçertoyu birden dinledim: Akıcı, zarif bir icraydı bu, insana Mozart’ın yeryüzündeki yaşamının bütün o kozmik *pathos*’unu gösterir gibi bir yoğunlukla söylenen kısımları vardı. Ama dinlerken gözüm CD kabına takıldı, çünkü kabın üstündeki, hafifçe bulanık, dörtte üçü görünen kemancı fotoğrafı benim keman öğretmenimin *tam anlamıyla tıpkısıydı*. Gergin duruş, aşağı inik ağız, yoğun ve melankolik kaşlar – her şey aynıydı. Adı bile Maksim’di ama farklı bir soyadı vardı.

Ertesi hafta, Maksim kemancıda bir tuhaflık görüp görmediğimi sordu.

“Ne gibi?” diye sordum.

“Ne bileyim, görünümünde mesela. Moskova’da, konservatuardayken, onunla birbirimize çok benzediğimizi söylerlerdi – çok benzediğimizi. Kardeşten bile daha çok.”

“Aslında evet, fotoğrafa bakınca fark ettim böyle bir şey.” Bu ılıman yanıt karşısında yüzüne kasvetli bir ifade çöktü, birisi başına kara bir bez örtmüş gibi. “Önemli değil, önemli değil,” dedi öfkeli denebilecek bir sesle.

Maksim’le, belki de en tuhaf olayı müzik okulunun yıllık jüri sınavları sırasında yaşadık. Sınavdan önceki haftalarda, Maksim hangi etüd ve notaları hazırlamam gerektiği konusunda sürekli fikir değiştiriyor, hatta gecenin bir yarısında plan değişikliğini haber vermek için arıyordu. “Çok iyi hazırlanmamız lazım çünkü jüride kim olacak hiç bilmiyoruz,” diyordu sürekli. “Senden ne çal-

manı isteyeceklerini bilmiyoruz. Tahmin edebiliriz elbette, ama bilemeyiz.”

Jüri günü gelince, içinde büyük bir piyano ve uzun bir masa bulunan sınav odasına aldılar beni. Masanın başında, kıdemsiz iki fakülte görevlisiyle birlikte, tanımadığım bir jüri başkanı değil, Maksim’in *ta kendisi* oturuyordu.

“Merhaba Elif,” dedi neşeyle.

Bu tür gizemli haller gençler üzerinde güçlü etkiler bırakabilir, bu da öyle oldu çünkü kısa süre önce *Yevgeni Onegin*’i okumuş ve Tatyana’nın gördüğü düşün anlatıldığı o ünlü bölümden çok etkilenmiştim. Bu düşte Puşkin’in kadın kahramanı kendini birdenbire karlı bir ovada, “kederli bir karanlıkla kuşatılmış” ve iri bir ayı tarafından kovalanırken bulur. Ayı onu yakalar ve Tatyana kendinden geçer, ayı onu bir koridorun ucuna bıraktıktan sonra, “büyük bir cenazedeki gibi” bağırsız çığırışlar ve kadeh çınılamaları duyarak kendine gelir. Kapıdaki bir çatlaktan bakınca uzun bir masanın çevresine ürkütücü canavarların –dans eden bir yel değirmeni, yarım bir turna, yarım bir kedi– oturduğunu ve masanın başında da *Yevgeni Onegin*’in durduğunu, tarif edilmez bir dehşetle görür.

Tatyana’nın bu düşü gerçek yaşamda isim günü eğlencesi sırasında gerçeğe dönüşür: Bu isim günü talihsiz bir olay olur, çünkü *Onegin* görünüşte sıkıntidan başka bir sebebi olmayan bir tavırla Tatyana’nın kalbini kırar ve genç arkadaşı Lenski’yle ağır bir tartışmaya girer. (Daha sonra, Moskova’da *Onegin*, Tatyana’ya âşık olacaktır –ama artık çok geçtir. Tatyana onu seviyordur hâlâ ama artık yaşlı bir generalle evlidir.) *Yevgeni Onegin*’i Nabokov’un İngilizce edisyonundan okumuş ve onun bu düşün dilinde hem Tatyana’nın kitapta daha önce yaşadığı deneyimlerden gelen “ritim ve terimlerin yankıları”na

hem de geleceği önceden haber veren ifadelere yer verildiğini açıklayan notuyla sarsılmıştım: “Düşteki hava, isim günü eğlencesine ve daha sonra düelloya kadar sürdürülmüştür.” Tatyana’nın isim günü eğlencesine ve daha sonra Moskova’daki balolara gelecek olan misafirler, diye yazıyor Nabokov, “onun düşündeki masal hortlakları ve melez canavarlar aracılığıyla önceden belirmiş ve kâbus gibi gösterilmişlerdir.”

Benim için de keman jürisi, Tatyana’nın düşüyle kâbus haline girerek önceden haber verilmişti ve Maksim’in başlarında bulunması da bir şeylerin işaretiydi.

Bu olay beni bir yanıt aramak üzere Maksim’in ulusal edebiyatına yöneltmemişti belki, ama o yaz anneannemin Ankara’daki evinde *Anna Karenina*’nın 1970’lerden kalma bir baskısını bulduğum sırada aklımın bir köşesindeydi. İngilizce kitap kalmamıştı elimde ve böyle uzun bir kitap bulmaktan çok mutlu olmuştum. Kim bilir ne kadar sürmüştü Tolstoy’un bunu yazması! Vaktini frizbi oynayarak ya da bir mangal partisine katılarak rahatlamak yerine böyle geçirdiği için hiç de utanmamış olmalıydı belli ki! *Anna Karenina*’daki kimse, o kitaba hâkim olan keyfin diktatörlüğü altında benim kadar ezilmemiştir. Tolstoy’un romanındaki keyif etkinlikleri –buz pateni, balolar, at yarışları– güzel ve seçkindi, üstelik olay örgüsünü geliştiriyorlardı.

Sonraki iki haftayı anneannemin gül renkli, süper burjuva kadife divanına yatıp bol bol üzüm yiyerek ve delice okuyarak geçirdim. *Anna Karenina* tam da *Yevgeni Onegin*’in bıraktığı yerden devam ediyor gibiydi, aynı dünyadaydı. Sanki Tatyana’nın rüyası Anna’nın at yarışlarında ve karla kaplı trende yaşadıklarına, çoktan sızmıştı; sadece her şey daha büyüktü, sanki ayrıntılı bir bebek evi vardı ve uzun koridorları, ıslıl ıslıl mobilyası, ıssız bir bah-

çesi olan gerçek bir eve dönüşmüştü. *Yevgeni Onegin*'den öğeler yeniden beliriyordu: bir kış düşü, şeytani bir balo, bir silah, bir ayı. Sanki bütün *Yevgeni Onegin*'i baştan sona Anna düşlemişti ve kendi yaşamında da Tatyana'nın çözümsüz kalan kaderini tamamlamıştı.¹

Anna Karenina mükemmel bir kitaptı, öte dünyadan gelen bir kusursuzluğu vardı: Akla hayale gelmez, yekpare, doğayla kültür arasında, aşırı gergin bir gri alanda duran bir eser. Bir canlı nasıl olmuş da hem bu kadar büyük hem bu kadar küçük –bu kadar ciddi ve bu kadar uçarı– bu kadar tuhaf ve bu kadar doğal bir şey yazmayı başarmıştı? Kadın kahraman 18. bölüme kadar görünmüyor, kitap onun ölümünden sonra on dokuz bölüm daha devam ediyordu ve Anna'nın âşığı ile kocasının isimleri aynıydı (Aleksey). Anna'nın hizmetçisinin de kızının da isimleri Anna'ydı ve Anna'nın oğluyla Levin'in üvey kardeşinin isimleri de Sergey'di. İsimlerin bu şekilde tekrar etmesi hem tuhaf hem de hayatta sıkça görülen bir şey olduğu için beni özellikle çarpmıştı.

Annem, eskiden onun olduğu anlaşılan *Anna Karenina*'yı okuduğumu görmekten çok mutluydu. “Şimdi sen bana kitabın aslında ne anlattığını söyleyebilirsin!” dedi. Annem bana her şeyin aslında ne olduğunu sorardı sık sık: kitaplar, filmler, çalıştığı yerde ona söylenen bir şeyler. (SUNY Downstate Tıp Merkezi'nde çalışıyordu, insanlar orada özellikle anlaşılması güç şeyler söylüyordu sanki.) Bu soruların bahanesi de benim doğuştan İn-

1. Biçimci eleştirmen Boris Eychenbaum, bir keresinde, tam da bu çerçevede, *Anna Karenina*'yı “*Yevgeni Onegin*'in bir devamı” olarak ve Anna'yı da “bir tür Tatyana reenkarnasyonu” olarak nitelemişti. (Aksi belirtilmedikçe bütün dipnotlar yazara aittir.)

gilizce konuşmam, onunsa konuşmamasıydı. Aslında, annem küçüklüğünden itibaren Ankara'daki bir Amerikan okulunda eğitim almıştı ve İngilizceyi güzel konuşuyordu, hatta bir sorusunun, ona İngilizce bir deyim tam anlamını açıklamamla çözüldüğü sadece tek bir örnek hatırlıyorum. (“*Knock yourself out*” deyiminin ne demek olduğunu sormuştu.) Bütün diğer örneklerde –aslında o örnekte bile– “Bu aslında ne anlama geliyor?” sorusunun kendisi de aslında şöyle bir anlama geliyordu: “Bu sözcükler bana ya da benim gibi insanlara karşı ne gibi bir tavır içeriyor?” Annem insanların, başkalarına karşı değişmeyen sevmeye ya da sevmeme tutumları beslediğine ve söz ya da eylemleriyle bu tutumları ele verdiğine inanıyordu. Eğer bir fotoğrafta çok kötü çıktıysanız, o fotoğrafı çeken kişinin aslında sizi sevmediğini gösteriyordu bu.

“Peki, ne demek istiyormuş bu?” diye sordu annem, ben *Anna Karenina*'yı bitirince. “Tolstoy ne demeye çalışmış? Vronski sevmiyor muymuş Anna'yı?”

Anna Karenina'yla anagram ilişkisi kuran Ankara'da, mutfakta, Türklerin “Türk çayı” dediği şeyi içiyorduk: İnce belli bardaklarda sunulan şekerli, demli Lipton.

Vronski'nin aslında Anna'yı sevdiğine inandığımı söyledim. “Ama onu yeterince sevmemiş olmalı, yoksa kadın kendini öldürmezdi. Böyle bir şey hiç olmazdı.” Annemin kuramına göre *Anna Karenina*'daki çifte olay örgüsü yeryüzündeki iki tür erkeği temsil ediyordu: kadınları gerçekten seven erkekler ve kadınları gerçekten sevmeyen erkekler. Kadınları gerçekten seven bir erkek olan Vronski, Anna'yı etkilemiş ve ondan etkilenmişti – ama bir parçası, kadınları gerçekten sevmeyen bir erkek olan Levin'in Kitty'ye bağlandığı gibi bağlanmamıştı hiçbir zaman Anna'ya.

“Kulağa makul geliyor,” dedim.

“Tolstoy kadınların Levin gibi erkeklerle birlikte olmasının daha iyi olduğunu mu söylüyor? Kitty doğru seçimi yaptı, Anna da yanlış seçimi yaptı, öyle değil mi?”

“Bilmem,” dedim. Gerçekten bilmiyordum. Şimdi geriye baktığımda, o sıralar edebiyat hakkında çoktan bazı fikirlere sahip olmuş olduğumu anlıyorum. Onun “gerçekten bir anlam taşıdığı”na ve bu anlamın dilsel edinceye, Chomsky’nin kesin yasasına yani “bir dili doğuştan konuşan kişinin sezgileri”ne bağlı olduğuna inanıyordum. (“Sen *cidden* İngilizce konuşuyorsun,” derdi annem kitaplardan bahsettiğimiz sırada hayranlıkla.) Büyük olasılıkla üniversiteye gidince bu yüzden dilbilim okumaya karar verdim; edebiyat okumak aklıma bile gelmedi. En iyi romanların malzemelerini ve esinlerini büyük ölçüde yaşamdan aldığına, başka romanlardan almadığına kesin olarak inandığımı ve romancı olmak isteyen biri olarak, bu yüzden de çok fazla roman okumam gerektiğine inandığımı hatırlıyorum.

Ayrıca edebiyat kuramı ve tarihiyle ilgili bildiklerime de ilgi duymuyordum. O günlerde “kuram”ın yazarlara göre olmadığı, onları dile karşı düşmanlıkla doldurup postmodern olmaya sürüklediği fikri yaygın bir fikirdi; zaten bir romanın iktidar yapılarıyla ilgili birtakım tatsız olgulara indirgenmesinden ya da *Gurur ve Önyargı*’yı belirsizlik ilkesiyle karşı karşıya getirmenin yüzeysel heyecanından başka ne verebilirdi ki “kuram”? Tarih de bana bilgiç, tutkudan yoksun geliyordu. Zaten kimsenin hiç tartışmaya kalkışmayacağı şeyleri, daha eski bir yazarın kendinden sonraki bir yazarı etkilediği gibi şeyleri kanıtlamak için ne diye uğraşmak gereksindi?

Aslında o zamanlar herhangi bir tarihsel bilincim yoktu ve olması için de uğraşmıyordum. Tarihsel olaylara, sırf olaylar o şekilde oldu diye ayrıcalık atfetmek dar kafalılık gibi geliyordu. Gelip geçici doğrulara köle ol-

mak niye? Doğruya önem vermiyordum ben; güzelliğe önem veriyordum. Bunların aynı şey olduğunu anlamak uzun yıllar sürdü – yaşanmış zamanın deneyimi gerekli oldu bunun için.

Bu arada dilbilim lisans öğrencisi oldum. Dilin ham mekanizmasını anlamak, onun gerçekten ne olduğunu görmek, saf biçimin kendisini öğrenmek istiyordum. Yabancı dil dersi almak gerektiği için, başlangıç düzeyindeki Rusçaya da başvururdum: Belki de bir gün anneme Tolstoy’un gerçekten ne demek istediğini açıklayabilirdim.

Kısa dilbilimci kariyerimin tabutuna son çiviye çakan şey herhalde o kış aldığım dil felsefesi semineri oldu. Bu seminerin hedefi, bir Marslıya, “Bir dil bildiğimiz zaman bildiğimiz şey nedir?” sorusunun yanıtını verebilecek bir kuram sunmaktı. Bundan daha amaçsız, daha melankolik bir proje duymamıştım hiç. Çözümün, “Eğer kar beyazsa, ‘Kar beyazdır,’ doğrudur,” biçimine sahip bir dizi önermeden ibaret olduğunu öğrendik sonunda. Kızıl saçlardan bir yeleye ve Marslılara karşı yoğun bir ilgiye sahip sıksa bir mantıkçı olan profesör, hemen her ders tahtaya bu cümleyi yazdı ve biz de bunun neden önemsiz olmadığını tartıştık. Pencerenin dışında kar gitgide yükseliyordu. *Siz ey biçimi ve mantığı çok seven Marshlar – ne yapıyorsunuz burada, evden bu kadar uzakta?*

Dil felsefesi, psikodilbilim, sözdizimi ve fonetik derslerinin tersine, Rusça öğrenmeye başlamak doğal geldi. Dilbilimin (dilin genel çerçevede bir incelemesi) bir hikâyeye ve Rusçanın (spesifik bir dilin incelemesi) bir dizi kurala benzemesini beklerdim, ancak aslında tam tersiydi. Birkaç ay boyunca “Vera’nın Öyküsü” adlı mahirane bir metni inceledik. Öykü fizik mezunu olan Vera adlı bir öğrencinin, onun gibi fizikçi olan erkek arkadaşı İvan’ı ziyarete gitmesiyle başlar. İvan evde yoktur, “Beni unut” diyen bir not bırakmıştır. “Neden

hiç anlayamadık onu?” diye iç çeker İvan’ın babası ve kapıyı Vera’nın suratına çarpar. İlk bölümlerde hayret verecek kadar az dilbilgisi ve sözcük kullanılmıştı. Hikâye ilerledikçe, olay örgüsünün ayrıntıları, eksik çekim ekleri ve fiil zamanlarıyla birlikte ortaya çıkıyor, böylece verilen bilgilere, bu bilgileri ifade etme şekilleri eşlik ediyor. Bu yüzden başlangıç Rusçası biçimin, içeriğin ideal bir yansıması olduğu mükemmel bir dil gibi yerleşti zihnime.

Sonra İvan’ın, uzun süredir iletişimi olmadığı amcasının laboratuvarında çalışmak üzere Sibiryaya kaçtığı ve orada bir şekilde evlendiği anlaşılıyor. Vera onun peşinden giderken Novosibirsk havaalanında, bir takside karşılaştığı başka bir fizikçiye âşık oluyor. Son bölümde, Vera’nın bir fizik konferansına gidip “fizikte en son haberler” olarak karşılanan bir çalışmasını sunduğunu görüyoruz. O konferansta bulunan İvan da onu tebrik ediyor ve yaptıklarını açıklamaya hazır görünüyor ama Vera’nın umurunda değil artık.

Tatyana ve Onegin, Anna ve Vronski, İvan ve Vera: her adımda, insan davranışı bilmecesi ile aşkın doğası Rusçayla iç içe geçmiş gibi görünüyordu. Bu ilişki, Rusça sınıftakilerden birine, çocukken Demir Perde’nin öte yanında bir süre Rusça çalışmış olan bir matematik öğrencisine âşık olunca, benim için daha da güçlenmiş oldu. Rusça adı, Macarca adına yakın bir şekilde, Valya’ydı. Son sınıftaydı ve yüksek lisans için Berkeley’ye gitmeden önce yazı Budapeşte’de geçirecekti. Bense daha birinci sınıftaydım, o yüzden haziran ayından sonra bir daha birbirimizi görmeyeceğimiz kesindi – ama sonra Valya bir şeyler yapıp Amerikalı üniversite öğrencilerini Macaristan köylerine İngilizce öğretmeye gönderen bir hayır kurumunda bir yaz işi buldu bana.

Valya’nın sır dolu ve mesafeli bir yanı vardı ve son-

radan, tıpkı okuduğumuz öyküdeki İvan gibi, Valya'nın da hakkında hiçbir şey bilmediğim ve onun daha sonra evleneceği bir kız arkadaşı olduğu anlaşıldı. Bu gizem bana açıklandığı zaman, Macar köyüne gitmemek için artık çok geçti, o yüzden gittim. Ama düş yorumu rehberi okuyan Tatyana gibi, ben de "bir sürü üzüntülü macera"ya işaret eden bir şeyler olduğunun farkındaydım.

Kál adlı köyde beni çok nazik bir aile ağırladı ve büyük çoğunluğu Osmanlı işgalcilere karşı kazanılan zaferlerin anısını taşıyan tarihî yerlerin hepsine götürdüler beni. Ben de günde yedi saat İngilizce öğretiyordum, ilginç ama yorucu bir işti. İlk iki hafta Valya'yı hiç aramadım. Üçüncü hafta köy beni Tuna'nın kıyısındaki güzel bir tarihî kentte bulunan çocuk kampına gönderdi. Bütün kadın çalışanlar tek bir kulübede yatıyorduk: ben, genç bir İngilizce öğretmeni ve beş jimnastik öğretmeni. Kim olduğunu bilmediğim birileri, kampı düzenleyenlere, Amerikalı olduğum için mısır ve karpuz dışında bir şey yemediğimi söylemiş olmalıydı. Her gün bana konserveler dolusu mısır ve neredeyse tam bir karpuz getiriyorlardı, onları da kulübede tek başıma yiyordum. Resmî bir görevim olmayınca ufak tefek, yorulmak nedir bilmez bir grup Macar kız, her boş vakitlerinde peşime takılıyor, kibarca onlarla badminton oynayıp saçlarını örmemi istiyorlardı.

Bütün bunlara dayanıyordum, ta ki bir cumartesi akşamı, jimnastik öğretmenleri özel bir eğlence düzenleyinceye kadar: Erkek çocuklar için bacak yarışması.

"Bacak yarışmasının hakemi Amerikalı kız olacak!" diye ilan ettiler. Alman tekno müziği çalmaya başlayıp kampın, yaşları sekiz ile on dört arasında değişen erkek çocukları bedenlerini belden yukarı gizleyen bir örtünün arkasına, numaraları şortlarına iğnelenmiş bir halde dizilinceye kadar, yanlış anladığımı ümit ediyordum. Elime,

bacakları birden ona kadar puanlayacağım bir form tutuşturdular. Paniğe kapılmış bir halde forma bakakaldım. Ne yaşam deneyimlerimde ne de araştırmalarımında, beni bir ergen çocuklar bacak yarışmasına hazırlayan bir şey olmuştu. Sonunda, halimi anlamış gibi görünen İngilizce öğretmeni, kafasından uydurduğu birtakım puanlar fısıldadı kulağıma, ben de onları kendi kanaatimmiş gibi forma kaydettim.

Ertesi gün, yani pazar günü, kulübede tek başıma oturmuş bir şeyler okurken, birisi kapıdan içeri daldı. Bacak yarışmasının galibi olan on dört yaşındaki Gábor adlı gözüpek çocuktaki gelen, yarışmayı kazanan sol bacağı kan içindeydi.

“Yardım edebilir misiniz?” diye sordu bana ilkyardım çantasını uzatarak.

Yakından bakınca dizinde uzun, derin bir kesik olduğunu gördüm. İki jimnastik öğretmeni bizi buluncaya kadar ilkyardım çantasını açıp bir iyot şişesini tanımayı başarmıştım.

“Lukács Gábor, Amerikalıyı rahat bırak!” diye bağırdılar ve çocuğu uzaklaştırıp dizini tartışılmaz bir ustalıklarla dezenfekte edip bandajladılar. İngilizce öğretmeni belirdi yanımda: “Senden bir şey istiyormuş,” dedi esrarengiz bir şekilde.

Öğle yemeğinde, bana karpuzumu getirmelerinin hemen ardından tren istasyonuna sıvıştım, bir telefon kartı satın alıp Valya'nın Budapeşte'deki ailesini aradım. Valya nerede olduğumu sordu. İki saat sonra, annesinin tepesinde bir kano bağlanmış Opel'ine binip annesiyle birlikte geldiler. Tuna Nehri'nde kano yapmamızın eğlenceli olacağını düşünmüştü annesi. O arabayla döndü, biz de gerçekten kanoya binip Budapeşte'ye kadar kürek çektik, yedi saatten fazla sürdü. Dört bir yanımda, mavnaların üzerinde üst üste binmiş on altı tekerlekli kamyon-

lar yüzüyordu. Anlaşılan kamyonların pazar günleri karayolundan gitmeleri yasaktı.

Budapeşte’de rıhtımı kaçıınca, bir bataklığa sürüklendik. Valya kanoyu karaya çekti, inmeme yardım etti, sonra da ankesörlü telefon aramaya gitti. Benim kanoda kalmam gerekiyordu.

“On beş-yirmi dakika içinde dönerim,” dedi.

Güneş tarihöncesinden kalma gibi görünen bitkilerin arkasında battı ve yeryüzüne sıvı bir mavilik yayıldı. Valya iki saattir yoktu, ben de kanoyu koruyordum... Kimden? Nasıl? Yakında bir söğüt ağacı görünce, bir ara kanoyu söğüt dallarının altında saklamayı düşündüm ama vazgeçtim. Bu sırada, koca iki saat boyunca, gördüğüm tek canlı varlıklar bana da kanoya da aldırmayan, dört keçisi olan bir adam ve iki polisti. Polisler beni görünce mobiletlerini durdurup Macarca bir şeyler sormaya çalıştılar. Tek anladığım soru evsiz olup olmadığım. “Bir evin var mı?” dediler yüksek sesle ve bir tanesi ellerini sivri bir çatı gibi görünecek şekilde başının üstüne kaldırdı.

“Arkadaşım telefon etmeye gitti,” dedim. Tuhaf bir şekilde, bu açıklama polise yeterli geldi. “Peki, peki,” diyerek mobiletlerine binip gittiler.

Tam çantamdan kalemlerle defter çıkarmış, artık bu karanlıkta kanoyu daha fazla koruyamayacağımı açıklayan bir not yazmaya çalışıyordum ki pat pat diye yaklaşan ayak sesleri duydum. Sesler gitgide yükseldi ve sonunda Valya hemen yanıma, yere, nefes nefese ve üstü başı yırtılmış, çamura bulanmış bir halde yığıldı. Vahşi bir köpek birkaç kilometre boyunca kırlarda kovalamıştı onu. Kadınları seven erkeklerden olmalı diye düşündüğümü hatırlıyorum.

Ertesi gün öğleden sonra Valya beni kampa geri götürürken, vizesini almak üzere Tayland elçiliğine uğradı

– ertesi gün bir matematik konferansına gidiyordu. Vedalaştıktan sonra, tarihî şehri, Sırp kiliselerini ve mezarlıkları gezerek birkaç saat geçirdim. Eninde sonunda kampa dönmek zorundaydım. İngilizce öğretmeni beni kapıda karşıladı, bandajlı bacak şampiyonu oğlan da yanındaydı.

“Sen ... *aylaklık ediyordun*,” dedi İngilizce öğretmeni suçlar gibi. “Saçınız harika görünüyor,” dedi Gábor.

“Hiç de değil!” diye kızdı İngilizce öğretmeni.

Şimdi bütün bunlar, yaşamın peşinden gitmeye kalkıştığımız zaman yaşanabilecek olağan şeyler gibi geliyor. Olaylar ve yerler bir alışveriş listesindeki malzemeler gibi birbirini izler. İlginç ve etkileyici deneyimler olabilir ama bir şey kesindir: Bunlar kendi kendine harika bir kitap şeklini almaz.

O sonbahar okula döndüğümde, dilbilimle tekrar yüzleşmek istemedim; beni yarı yolda bırakmıştı, ne dille ne de dilin anlamıyla ilgili bir şey vermişti bana. Ama Rusça öğrenmeyi sürdürdüm çünkü başıma gelenlerin açıklamasını arayabileceğim tek yer gibi görünüyordu. Hatta hızlandırılmış bir derse yazıldım. İki yıl sonra –bu arada şansa, yedi-sekiz romandan fazlasını okumadan– kendimi edebiyat diploması alabilecek halde buldum: Folklor ve mitolojiden sonra en az koşulu olan bölümdü bu.

Edebiyat lisansı yaparken okuduğum az sayıdaki kuramsal metin arasında, üzerimde özellikle güçlü bir izlenim bırakan metin, Foucault’nun *Kelimeler ve Şeyler*’de yer alan kısa *Don Quijote* denemesiydi; uzun boy- lu, sıska, tuhaf görümlü İspanyol asilzadesini “bir göstergeye, uzun, ince bir grafizme, bir kitabın açık sayfala- rından az önce kaçmış bir harfe” benzeten deneme. He- men bu betimlemeyle özdeşlik kurdum, çünkü *elif*, *alif* ve *aleph* kelimelerinin Türkçesi –Arapça ve İbrani alfa-

belerinin ilk harfi–bir düz çizgi olarak çizilir. Bebekken sıra dışı bir şekilde uzun boylu ve sıska olduğum için koymuşlar annemle babam bu ismi bana (bir ay erken doğmuşum).

Bir süre önce Amerikalıların kendi isimlerine benzeyen meslekler seçtiğini gösteren bir psikoloji çalışmasıyla karşılaşınca yine Foucault'nun denemesi geldi aklıma. Bu sebeple Dennis ismi istatistiklere göre daha çok *dentist*'ler yani diş hekimleri arasında görülüyormuş ve *geoscientist*'ler, yani yerbilimciler arasında da George ve Geoffrey isimleri çok yüksek sayıda bulunuyormuş. İnceleme bu fenomenin nedenini “örtük bencillik” olarak, insanların kendi isimleri hakkında “genel olarak olumlu duygular”a sahip olması olarak gösteriyor. Acaba diş hekimliği okuldaki Dennis'ler farklı bir nedenden mi kendilerini orada buldu merak ediyorum: Keyfi olan dili fiziksel gerçeklikle uyum içine sokmaya çabaladıkları için. Belki de ben bu yüzden yakınlık duydum *Don Quijote*'ye: İsmimin doğruluğunu, dünyanın kurallarına göre kanıtlamak için. Öyle olsa çok yerinde olurdu, çünkü Foucault'nun denemesinin söylediği de bu: Don Quijote tıpkı şövalye romanslarındaki gibi bir şövalye olduğunu ve içinde yaşadığı dünyanın, kendi kahramanlığını kanıtlanması için hazırlanmış bir forum olduğunu kanıtlamaya karar vererek kelime ile dünya arasındaki benzerlikleri aramaya –ya da yaratmaya– koyuluyor. “Koyun sürüleri, hizmetçiler ve hanlar, fark ettirmeyecek şekilde kalelere, hanımefendilere ve ordulara benzediği ölçüde bir kez daha kitapların dili haline geldi,” diye yazıyor Foucault.

Anladım ki Don Quijote hayat ile edebiyat ayrımını bozmuştu. Hayatı yaşamış *ve* kitapları okumuştun; hayatı kitaplar *yoluyla*, daha da iyi bir kitap üreterek yaşamıştı. Bu arada Foucault da benim edebiyat kuramı anlayışımı yıkmıştı: Karmaşıklık ve güzelliği, indirgemek yerine

üretmişti. Doğruluğa olan ilgim ancak daha sonra geldi, güzellik beni edebiyat incelemesine çekmeye çoktan başlamıştı.

Mezun olduktan sonraki planım bir roman yazmaktı; ama roman yazmak zaman alır ve zaman pahalıdır. Ben de bazı edebiyat doktora programlarına başvurmak gibi bir önlem aldım. Yaratıcı yazarlık yüksek lisansı almayı düşünmedim, çünkü hem ders parası aldıklarını hem de sizi atölyelere gönderdiklerini biliyordum. Büyük romanları okuyup çözümlemenin faydaları konusunda sahip olduğum çekinceler, benim gibi bir avuç veledin yazdıklarını okuyup çözümlenmek söz konusu olunca iki katına çıkıyordu. Fakat Cape Cod'daki bir sanatçı kolonisine başvurdum. Bir köpeğin gözünden birinci şahıs anlatımıyla yazdığım yetmiş beş sayfalık bir metni baz alarak bana bir kurgu yazarlığı bursu teklif ettiklerinde şaşırdım.

O mart ayının son derece rüzgârlı ve yağmurlu bir günü, bir araba kiralayıp nasıl bir yer işlettiklerini görmek üzere Cape Cod'a gittim. Devrim öncesinden kalma bir bıçkıhanenin arsasına yerleşmişti koloni. Ahşap, çamurlu bir yoldan gemiye benzer bir binaya yürüdüm. İçeride bir adam, bir fiçinin içinden yere beton dökmek için tasarlanmış gibi görünen bir makineyi filme kaydediyordu. Yazarların nerede olduğunu sorunca, eliyle pencereyi, bardaktan boşanırcasına yağın yağmuru gösterdi.

Ekose gömlekler giymiş, plastik çerçeveli gözlükler takmış yazarları bir karavanın içinde, elektrikli ısıtıcının başına toplanmış bir halde buldum. Dağınık saçları, gri gözleriyle romantik görünümlü, o bölgeden bir yazar olan program yöneticisi bana, bir köpeğin gözünden yazılmış bir kısa romanın yirmi bir yaşındaki yazarı oldu-

ğum göz önünde bulundurulunca, etkileyici bir yakınlık gösterdi. Yine de anlaşılamadık. Önceliklerimiz ve dünya görüşlerimiz aynı düzlemde değildi.

“Peki, buraya *gelmezsen* ne yapacaksın?” diye sordu. Bazı yüksek lisans okullarına başvurduğumu söyledim. Uzun bir sessizlik oldu. “Peki, eğer akademisyen olmak istiyorsan, yüksek lisans yap,” dedi. “Ama yazar olmak istiyorsan, buraya gel.”

Yazar olmak istiyordum, akademisyen değil. Ama o öğleden sonra, okyanusa bakan bir otoparkın gümbürtülü teneke tentesinin altında oturmuş, kahvaltı sırasında kafeteryada hazırladığım fıstık ezmeli sandviçleri yerken, New England’ın bu aşkınsalci “yaratıcı yazarlık” kültürü karşısında kesin bir hayalkırıklığına kapıldım. Bu yazma atölyesinin de dahil olduğu bu kültürde, akademik edebiyat incelemesi bir yazarın kendini biçimlendirmesi açısından kötü bir şey sayılıyordu. “Ne yönüyle kötü?” diye düşünmeye başladığımı fark ettim. Ya da tam tersini düşünecek olursak, bir yazarın ambarda yaşayıp yazarlık öğrencileri dışında kimse tarafından okunmuyormuş gibi görünen öykü yazarlarının yazdığı öyküleri okumasının nesi direkt doğru sayılıyordu?

* * *

Yazarlık bursunu geri çevirdim. Yazar kolonisinin yöneticisi bana bir yelkenli kartpostalı göndererek iyi şanslar diledi. O sırada erkek arkadaşım olan Eric, Silikon Vadisi’nde akıllı radar detektörleri tasarlama işi için teklif almıştı, bana da Stanford’daki karşılaştırmalı edebiyat bölümünde beş yıllık bir burs teklif edilmişti. Daha önce hiç gitmediğim California’ya taşındık. Yeşil tepelerin altında, dünyanın en uzun çizgisel hızlandırıcısında pozitronlar sürat yapıyordu; palmiyelerin üze-

rinde yükselen kulelerde Rus İmparatorluğu'nun gizli servisine ait bütün Paris dosyaları duruyordu. Stanford, New England'daki sömürge döneminden kalma bıçkıhanenin tam tersiydi.

Yaratıcı yazarlık ile edebiyat eleştirisi arasında yaptığım seçim üzerinde uzun yıllar pek durmadım. 2006 yılında, *n+1* dergisi benden, 2004 ve 2005 yılının “En İyi Amerikan Öyküleri” antolojilerinden yararlanarak, Amerikan öyküsünün durumu hakkında bir şeyler yazmamı istedi. Ancak o zaman, o sayfaları bilim adına çevirirken hatırladım Cape Cod'da, o yağmurlu günde hissettiğim boşluğu.

Sonra da kolonilerin ve atölyelerin ortaya koyduğu püriten yaratıcı yazarlık kültürünü ve “zanaat” idealini hatırladım. Edebiyatı, zanaat olarak görmektense bir meslek, bir sanat, bir bilim ya da bambaşka bir şey olarak düşünmeyi yeğlediğimi fark ettim. Zanaat ne zaman dünya hakkında, insan olmak hakkında ya da anlam arayışı hakkında bir şey söylemişti? Onda sadece olumsuz emirler vardı: “Göster, anlatma”, “Sevdiklerini öldür”, “Gereksiz sözcükleri kaldır.” Sanki yazmak kötü alışkanlıklardan kurtulmaktan –gereksiz sözcükleri kaldırmaktan– ibaretmiş gibi.

“En İyi Amerikan Öyküleri”nin büyük kısmını soya soya neredeyse okunmaz hale gelmiş, sert filler ve canlı isimlerden oluşan bir çekirdeğe indirgeyen şeyin, zanaatın bu emirleri olduğunu düşündüm – sanki hedef, olabildiğince çok somut varlığı, olası en az sözcükle tanımlanmış gibi. İlk cümleler o kadar çok özgüllüklerle, istisnalarla, yıkılan beklentilerle ve önemsiz anlaşmazlıklarla doluydu ki insan neredeyse yazılanların aslında akrostiş olduğunu ya da e harfini kullanmadan yazıldıklarını öğrenmeyi bekliyordu. Hepsi de olayların orta yerinden başlıyordu. Genellikle de “beş N ve bir K” sorusuna yanıt

veriyorlardı.¹

Özlüğe ve somutluğa verilen önem özel isimleri değerli kıldı; bu yüzden bir tenis topu makinesinden fırlar gibi uçarak üzerinize geliyordu: Julia, Juliet, Viola, Violet, Rusty, Lefty, Carl, Carla, Carleton, Mamie, Sharee, Sharon, Sharon Gülü (bir Amerikan yerlisi), Hassan². Her isim gizli bir hesaplamayı, kesinlik ile kabul edilirlilik tartımını gösteriyordu: Bir yanda John Briggs ve John Hillman... diğer yanda okurdan kendisine Bayan Sibby demeye davet eden Sybil Mildred Clemm Legrand Pascal. Bir yanda King Spanky adlı kedi; diğer yanda Cat adlı kedi. Her iki durumda da sonuç bir şekilde sahte, uydurma görünüyordu – Tolstoy’un iki Aleksey’inden ve çoğu zaman bir ismi bile olmayan Çehov karakterlerinden farklıydı bunlar. “Küçük Köpekli Kadın” öyküsünde, Gurov’un karısı, Anna’nın kocası, Gurov’un kulüpteki yakın arkadaşı, hatta küçük köpek isimlidir. *Hiçbir çağdaş Amerikan öykü yazarı o küçük köpeğe isim vermekten kendini alıkoyacak gücü bulamazdı.* Özel bir isme anlamlı, bireysel bir öz yükleme çabasına kapılmışlardı – tıpkı meslektaşlarına, “Bu kadının bir ismi var,” diyen “şefkatli” medyatik doktor gibi.

Ama isimler bu şekilde işlemez. Derrida’nın da bir zamanlar yazdığı gibi, özel bir ismin tekilliği onun genelliğinden ayrılamaz: Bir şeyin başka bir isim sahibi şeyden *ismini alması* ve *Anna Karenina*’daki karakterler gibi

1. Sözelimi: “Torunuyla yaptığı telaşlı telefon görüşmesinden sonraki sabah, Lorraine her zaman kahvesini içtiği yer olan Limestone Lokantası’na gitmedi ve bunun yerine kaza mahalline gitti”; “Graves, Mazar ile Kunduz arasındaki uzun, düz otoyolda üç gündür hasta yatarken, onlara doğru gelen lacivert bir kamyonun arka tekerleği turunculu sarılı kıvılcımlar saçarak yerinden koptu.”

2. 2004 ve 2005 tarihli “En İyi Amerikan Öyküleri” antolojilerinin ikisinde de İslam dünyasını anlatan, her birinde de Hassan adlı bir karakter olan en az bir öykü vardı.

farklı insanların aynı isimle çağrılması her zaman mümkün olmalıdır. İsmi bu temel gerilimi, eşsiz bireyi eşzamanlı olarak hem belirtmesi hem belirtmemesidir. Derida Gezegeni'ne –görünüşte ikincil olan bütün fenomenlerin aslında birincil olduğu ve yaptığınız her şeyin, sırf onu Aristoteles'in bile bildiği birtakım sözcükleri kullanarak *düşündüğünüz* için, bir şiddet eylemi haline geldiği o topraklara– yaptığı ziyaretleri olabildiğince kısa tutmak isteyen biri olarak, ben onun her şeye rağmen isimler konusunda haklı olduğunu hissediyordum. Daha da önemlisi, o gerçekten isimler üzerine, onların ne kadar özel oldukları üzerine düşünmüştü ve o yüzden, *Gramatoloji*'yi okumak “En İyi Amerikan Öyküleri”ni okumaktan çok daha zorlu olsa bile, her şeyin anlamı üzerine bir şey söylemeye çalışan bir diskurda yer alıyordu.

Dahası, edebiyat eleştirisi diskuru kendine yeterlik ve hermetizm suçlamalarına en az yaratıcı yazarlık atölyesi kadar açık olsa bile, çok önemli bir üstünlüğü vardır: İşbirliğine dayanma öncülü. Her eleştiri çalışmasının, insani anlayış toplamını artırması için mevcut çalışmaların üzerine inşa edilmesi gerekir. Evinizi sürekli daha güzel hasır sepetlerle doldurmaya benzemez bu. Birikerek çoğalması gerekir, gelişmeye inanır.

Buna karşılık, yaratıcı yazarlık atölyesi işbirliği öncülüne sahipmiş gibi *görünür*, hatta bir işbirliği sürecini içerir de – ama o sürecin göstergeleri tamamlanan üründen sistemli bir şekilde silinir. Çağdaş öyküler bu alanda son yirmi, elli ya da yüz yıldır yapılan herhangi bir ilginç çalışmaya görünüşte hiçbir gönderme içermiyormuş gibi görünür; tersine, orta sınıf kadınları kleptomaniyle mücadele etmeyi sürdürür, aykırı davranan kardeşler hapse girip çıkmaya, insanlar elektrik kesintileri ve doğal felaketlerden üzüntüye kapılmaya ve zavallı yazar tipleri

ona buna tereddütle bakmaya devam eder.

Sonunda akademisyenlerin cephesinde yer almam sırf kendimi yüksek lisansta bulduğum için mi oldu, yoksa yüksek lisansa içten içe akademisyenlerin cephesinde olduğum için mi geldim, bilmiyorum. Her koşulda, “ku-ram”ın herhangi biri için edebiyatı yıkma gücüne sahip olduğuna, insanın sevdiği bir şeyi inceleyerek tehlikeye atmasının mümkün olduğuna inanmaktan vazgeçtim. Sevgi gerçekten bu kadar narin bir şey miydi? Sevginin amacı da insana daha çok öğrenmek, daha derinlere dalmak, ecinnilere karışma isteği vermek değil miydi?

Burada yüksek lisans parkta uzun bir yürüyüş yapmak anlamına gelmiyor, özellikle de başta hiç öyle değil. Sınıf arkadaşlarımdan biriyle, Taşkent’te büyümüş bir Rus göçmeni olan Luba’yla hemen dost olmak benim için büyük bir şanstı. Meslek hayatımın o hassas noktasında böyle harika biriyle tanışmış olduğum için kendimi çok şanslı hissediyorum. Sirk takım taklavatını ve insan büyüklüğündeki lastik mankenleri “eksantrik” bir şekilde kullanmakla ünlenmiş 1920’lerdeki Rus sinemacılarının tuhaf bir ekolünü anlatan bir seminerin ders aralarında, yurt binalarının arasında uzun uzun yürür, her seferinde kaybolurduk, hatta bir keresinde hendek gibi bir şeye yuvarlanmıştık. Mann’ın kahramanının Büyülü Dağ’daki ilk haftalarında düşündüğü gibi düşündüm ben de: Bu çok uzun süremez.

Aslında dersler, konferanslar, ders vermeler ve sonu gelmez öğle yemekleri arasında, Stanford’da ödevden başka bir şey yazamayacağımı anladım. İlk yılın sonunda okuldan izin aldım, San Francisco’ya taşındım ve ufak tefek bir sürü işte çalışırken bir yandan da bol bol yazdım. Yine de bir roman çıkmadı ortaya. Bir başlangıcı ya da sonu yoktu. Belli bir öykü anlatıyor gibi değildi. Bu da

benim için şaşırtıcı ve anlaması güç bir şey oldu. İşin başında yazma gücümü çekerim diye korkmuştum ama romana benzemeyen dev bir şey üretmeyi de hiç beklemiyordum doğrusu.

13 Eylül 2001 akşamı, Golden Gate Köprüsü üzerinde koşarken, daha sonra köprüyü teröristlerden korumak niyetiyle koyduklarını öğrendiğim plastik bir bariyere takılıp düştüğümde bu sorunu düşünüyordum yine. Oradan geçen koşucular ayağa kalkmama yardım ettiler. Kolumda bir tuhafılık vardı. En yakın hastaneye yürüdüm ve bekleme odasında birkaç saat geçirdim. Tavana sabitlenmiş bir televizyon durmaksızın Dünya Ticaret Merkezi'nden çıkarılan cesetlerin kayıtlarını gösteriyordu. Sonunda acil odasına alındım, doktorlar dizlerimdeki çakıltaşlarını çıkardılar, kolumun röntgenini çektiler, dirseğimin kırıldığını söyleyip kolumu alçıya alıp askıya astılar. Fatura 1700\$ geldi. Bu deneyim, yaşamımın nereye gittiğine doğru soğuk, katı bir şekilde bakmama yol açtı. Bu dünyada –hakkında kesinlikle hiçbir şey bilmediğim bir yerde– herhangi bir sağlık sigortası ve herhangi bir ciddi iş sahibi olmadan koşturarak, kim bilir neden bahseden ve sonu gelmeyen bir roman yazarak ne yapıyordum ben? Bir hafta sonra bölüm başkanı telefon etti ve Stanford'a dönmek isteyip istemediğimi sordu. İstediyimi söyledim.

İşte o zaman, beklediğimden daha da derinlere yuvarlandım. Bu kitabın adı Dostoyevski'nin en tuhaf romanı, daha önce *Cinler* adıyla çevrilmiş olan ve bir grup entelektüelin Rusya'nın uzak bir eyaletinde deliliğe sürüklenmesini anlatan *Ecinniler*'den ödünç alındı: Konusu, bazı açılardan, benim yüksek lisans sırasındaki deneyimlere benziyor.

Gerçek dünyaya yeniden çıktığım zaman, olaylar

hakkında daha farklı düşünüyordum. Artık romanların başka romanlardan değil, sadece yaşamdan esin alması gerektiğine ya da alabileceğine inanmıyordum. Artık bu inancın kendisinin de bir roman yöntemi olduğunu biliyordum – Avrupa roman geleneğinin, *Don Quijote*'den başlayarak, edebiyatın sahte ve kısır olduğu fikrini, onun gerçek yaşam ve gerçek eğitimle bağlantılı olmadığı fikrini ortaya koymuş olduğunu biliyordum.

Dahası, bu fikir *Don Quijote*'de ikirciksiz bir şekilde yer almıyordu. O ünlü “kitap engizasyonu” bölümünü, rahiple berberin, kitaplarını yakarak şövalyenin deliliğini tedavi etmeye çalıştığı bölümü düşünün. Bu bölümün elimizdeki versiyonuna göre Quijote'nin dostları, kitaplarının büyük kısmını yakar, böylece *Don Quijote*'nin romansların budalaca ve tehlikeli olduğu mesajını tekrarlarlar. Ama dikkat ederseniz, engizasyon sırasında otuz kitabın adının geçtiğini, sadece on dört kitabın alevlere atıldığını, on dört tanesininse resmen affedildiğini görürsünüz. Bu denklem olay örgüsünde yer alan yaşam ve edebiyat dengesini yansıtır – Foucault'nun da gözlediği gibi, bu denge “yeryüzünün her yerinde kitapların söylediği şeylerin doğru olduğunu kanıtlayacak biçimlerin hamarat bir aranması”nı içerir. Quijote'nin yeryüzündeki maceraları, Sancho Panza'yla dostluğu, ayrılan âşıkları barıştırması, canı sıkılmış sayısız İspanyol'u eğlendirmesi – bütün bunlar, en az yol açtığı zarar kadar, yaşamı sevdiği kitaplar açısından yaşamaya, kitapları sahaya çıkarmaya olan kararlılığından gelir. *Don Quijote*, sadece ve sadece, şövalye romanslarını gerçekten seven, onun yaşamının bu romanslara daha çok benzemesini isteyen ve bunun bedelini anlamış olan birisi tarafından yazılabilirdi.

Don Quijote'yi düşünürken, insanın yaşamını sevdiği kitaplara daha da yaklaşımının olası başka yöntemleri olup olmadığını merak etmeye başladım. Cervantes'ten

bugüne, romanın yöntemi genel olarak taklit olmuştur: Karakterler, anlamlı buldukları kitaplardaki karakterlere benzemeye çalışırlar. Ama peki ya farklı bir şey denerseniz – ya taklit yerine incelemeyi, eğretileme yerine düzdeğişmeceyi yeğlerseniz? Peki ya ortalıkta *Amadis of Gaul* [Gaul’lü Amadis] adlı romanın kahramanıymış gibi yaparak dolanmak yerine, yaşamınızı *Amadis*’in asıl yazarının esrarını incelemeye adar, İspanyolca ve Portekizce öğrenir, bütün akademik uzmanların izini sürer, Gaul’ün nerede olduğunu bulursanız (çoğu uzman Galler ya da Bretanya diye inanıyor) – peki ya bütün bunları kendi başınıza yapar, kurgusal bir karakter uydurmazsanız? Ya bir kitap yazdıysanız ve hepsi baştan sona gerçekse?

Peki ya *Sönmüş Hayaller*’i okursanız ve New York’a taşınmak, çatı katında yaşamak, kendi şiirinizi kendiniz basmak, kitap tanıtımları yazmak ve aşk yaşamak yerine –kendinize has bir *Sönmüş Hayaller* yaşayıp bir gün aynı romanı yirmi birinci yüzyıl Amerika’sı için yazmak yerine– Balzac’ın evine ve Madame Hanska’nın çiftliğine giderseniz, Balzac’ın yazdığı her sözcüğü tek tek okursanız, onunla ilgili bulabileceğiniz her şeyi bulursanız – ve *sonra* da yazmaya başlarsanız, ne olur?

İşte bu kitabın dayanağı olan fikir budur.

BABEL CALIFORNIA'DA

Rus Bilimler Akademisi bir yazarın “Toplu Eserler”ini hazırlamışsa, bavula atıp götürebileceğiniz türden bir şey söz konusu değildir. Tolstoy’un “milenyum” edisyonunun tamamı yüz cilttir ve ağırlığı yeni doğmuş bir beyaz balina kadardır. (Banyomdaki tartıyı alıp kütüphaneye götürdüm ve onar cilt onar cilt koyarak tek tek tarttum.) Dostoyevski toplam otuz cilt, Turgenyev yirmi sekiz, Puşkin on yedi cilt eder. Yirmi altı yaşında düelloda öldürülen lirik şair Lermontov’un bile bütün eserleri dört cilt tutar. Fransa’da durum farklıdır, orada her şeyi içeren edisyonlar “Kutsal Kitap kâğıdı”na basılır. Biblioth que de la Pl iade, Balzac’ın “İnsanlık Komedyası”nı on iki cilde, kalan yazılarını da iki cilde sığdırmıştır, toplam ağırlığı sekiz kiloyu geçer.

İzak Babel’in toplu eserleriyse iki küçük ciltten ibaret. Tolstoy’un eserlerinin yanında Babel’inkiler uzun bir yolu bir cep saatiyle karşılaştırmaya benziyor. Babel’in en sevilen eserleri ilk ciltte yer alıyor: Odessa, Çocukluk ve Petersburg çevrimleri; *Kızıl Süvariler* ve *Kızıl Süvariler*’in kaynağı olan 1920 günlüğü. Bu derli topluluk kendisini iyice hissettiriyor, çünkü Babel’in yapıtının tamamlanmamış olduğu da bilinen bir şey. 1939 yılında NKVD daçasına geldiği zaman, Babel’in ilk söylediği

şey, “Bitirmeme izin vermediler,” olmuştu. Gizli polis da-
çadan dokuz ve Babel’in Moskova’daki evinden on beş
dosyayı alıp hepsine el koydu. Babel’i de Fransa, hatta
Avusturya için casusluk yaptığı suçlamasıyla alıp hapse
attılar. Ne elyazmalarından ne de yazardan bir daha ha-
ber alınamadı.

Daha sonraki yıllarda, Babel’in yayımlanan eserleri
piyasadan toplatıldı. Adı ansiklopedilerden ve film jene-
riklerinden silindi. Çeşitli söylentiler vardı –Babel yazar-
lara tahsis edilmiş bir toplama kampındaydı, kamp gaze-
tesinde yazıyordu– ama kimse yaşayıp yaşamadığından
emin değildi. Stalin’in 1954 yılında ölmesinden bir yıl
sonra Babel resmen aklandı ve dava dosyası da halka
açıklandı. Dosyada sadece tek bir evrak vardı: 17 Mart
1941 günü, nasıl olduğu bilinmeyen bir şekilde öldüğü-
nü bildiren bir belge. “Son Vaka Macerası”ndaki Sher-
lock Holmes gibi, Babel de ortadan kaybolmuş, geriye
tek bir yaprak bırakmıştı.

Tutuklandığı sırada kimse Babel’in neden tutuklan-
dığını bilmiyordu. Meslek hayatının daha başındayken,
1920 yılındaki o başarısız Rusya-Polonya askerî seferini
ölümsüzleştiren *Kızıl Süvariler* öykülerinin yayımlanma-
sı sonucunda güçlü düşmanlar edinmişti. 1924 yılında,
Birinci Süvari Ordusu’nun komutanı Semyon Budyon-
ni, Babel’i “karşı devrimci yalanlar söylemek” ve karakter
suikastı yapmakla suçladı. Daha sonraki yıllarda, Bud-
yonni’nin Parti sistemi içinde, Sovyetler Birliği mareşal-
liğinden savunma komiserliği komutanlığı birinci vekili
görevine ve Sovyetler Birliği Kahramanı statüsüne yük-
selmesiyle Babel kendini çok tehlikeli bir konumda bul-
du – özellikle de onu koruyan Maksim Gorki 1936 yılın-
da ölünce. Yine de 1937-38 yıllarındaki Büyük Kovuş-
turma’dan kurtuldu ve ancak 1939 yılında, İkinci Dünya
Savaşı yaklaşırken ve Stalin’in muhtemelen ilgilenmesi

gereken daha önemli meseleleri varken tutuklandı. Buna yol açan şey neydi?

Nazi-Sovyet anlaşması bir rol oynamış olabilir: Babel'in Fransız Solu'yla yakın ilişkiler içinde olması nedeniyle, Sovyet-Fransız diplomatik ilişkilerini sürdürmek için hayatta olması gerekliydi. Fakat Stalin'in Hitler'e destek vermesiyle birlikte boş bir çaba haline gelmişti. Bazı kanıtlar Babel'in, bütün entelektüelleri, efsanevi sinemacı Sergey Ayzenştayn kutup kâşifi Otto Şmit'e dek herkesi suçlamak üzere hazırlanan ama eylül ayında Hitler'in Polonya'yı işgal etmesiyle iptal edilen son bir gösteri mahkemesi için yapılan hazırlıklar çerçevesinde tutuklandığını gösteriyor.

Bazı uzmanlar Babel'in tutuklanmasını, eski halk komiseri Nikolay Yejev'la olan tuhaf ilişkisine atfediyor: Babel'in 1920'lerde, Yejev'un gelecekte karısı olacak olan Yevgeniya Gladun-Hayutina'yla bir ilişkisi olmuştu ve 1930'larda bile Babel'in çifti evlerinde ziyaret ettiği, hep birlikte dokuz kuka oynayıp Yejev'un gulag'larla ilgili ürkütücü hikâyelerini dinledikleri söyleniyordu. Levrenti Berya (namı diğer "Stalin'in Kasabı") 1938 yılında iktidara gelince, Yejev'la ilişki kurmuş herkesi yok etmek gibi bir amaca adanmıştı kendini.

Başkaları Babel'in "yok yere" tutuklandığını ve başka türlüünü düşünmenin totaliter mekanizmaya sahip olmadığı bir mantığı atfetme günahını işlemek olacağını söyler.

Babel'in KGB arşivlerindeki dosyası 1990'larda gizlilikten çıkarılınca, tutuklama belgesinin olaydan otuz beş gün sonra hazırlandığı anlaşıldı. Babel, yetmiş iki saat süren kesintisiz sorgulama ve büyük olasılıkla işkencenin ardından, 1927 yılında İlya Ehrenburg tarafından bir casus şebekesine alındığını ve yıllarca sistemli bir şekilde André Malraux'ya Sovyet havacılığına dair sırlar

verdiğini söyleyen bir itirafname imzalamıştı – bu son ayrıntı herhalde Babel’in son senaryosundan, “Staraya Meydanı 4 Numara”dan (1939) alınmıştı; Sovyet zeplinleri üretilen bir fabrikanın biliminsanları arasında dönen çetrefilli entrikalarını konu alıyordu.

Berya’nın odasında gerçekleşen yirmi dakikalık “duşma”sının kayıtlarında Babel, “Ben masumum. Hiçbir zaman casusluk yapmadım,” diyor. “Yalan yere suçladım kendimi. Kendime ve başkalarına karşı yalan suçlamalar yapmaya zorlandım... Tek bir şey rica ediyorum; yapıtımı tamamlamama izin verin.” Babel, 26 Ocak 1940 günü Lubyanka’nın [KGB] bodrumunda bir idam mangası tarafından kurşuna dizildi ve cesedi bir toplu mezar atıldı. Bin dokuz yüz kırkta, 1941 değil: Ölüm belgesi bile yalandı.

İzak Babel’i ilk kez üniversitenin yaratıcı yazarlık dersinde okudum. Dersin öğretmeni sevimli bir Yahudi romancıydı, İsa gibi bir sakalı, Rus edebiyatına düşkünlüğü ve melankolik bir mizah anlayışı vardı; öyle ki insan ölümlülüğünün gerçekliğini, bir öğleden sonra, hemen oracıkta, sınıfın ortasında “kavramıştı”. Bir masanın çevresine toplanmış olan bizleri eliyle tek tek gösterdi: “*Sen* öleceksin. *Sen* de öleceksin. Ve *sen* de öleceksin.” Sınıf arkadaşlarımdan birinin yüzündeki ifadeyi hâlâ hatırlarım: Kennedy ailesinin şen şakrak bir üyesiydi, karısını ihmal eden çok meşgul bir şirket avukatıyla ilgili hikâyeler yazıyordu hep. Yüzünde tam bir şaşkınlık ifadesi belirmişti o anda.

Bu derste bize “Benim İlk Kazım” adlı, Yahudi bir entelektüelin 1920 seferi sırasında gittiği yeni bir Kızıl Ordu kışlasındaki ilk gecesini anlatan öyküyü okuma ödevi verildi. Yeni yoldaşları olan cahil Kazıklar, adamı gelir gelmez, bavulunu sokağa atarak karşılıyorlardı. O

sırada kışlanın etrafında dolanan bir kaz gören entelektüel, hayvanın boynuna basıyor, bir kılıcın üzerine oturuyor ve kalacağı evin sahibesinden onu akşam yemeği için pişirmesini istiyor. İşte o zaman Kazaklar onu içlerinden biri sayarak bağırklarına basıyor ve ateşin yanında ona yer açıyorlar, o da onlara *Pravda*'nın yakın zamanda çıkmış sayılarından birinden Lenin'in konuşmasını okuyor.

Bu öyküyü üniversitede okuduğum zaman, bana kesinlikle bir şey ifade etmemişti. O kazı neden öldürmek zorundaydı? Bir ateşin başına oturup Lenin okumakta güzel olan ne vardı? O derste okuduğumuz öyküler arasında, Çehov'un "Küçük Köpekli Kadın" öyküsü bende çok daha güçlü bir izlenim bırakmıştı. Herkesin –biri açık ve görünür, işlerle, alışkanlıklarla, sorumluluklarla, şakalarla dolu, diğeri de "gizlice kendi yolunda akan"– iki hayatı olduğunu ve en önemli, ilginç ve anlamlı saydığımız her şeyin bir şekilde ikinci hayatta, gizli hayatta yer almasına koşulların neden olmasının çok kolay olduğunu anlatan bölümü hiç unutmuyorum. Aslında bu ikinci, gizli hayat teması Babel için de çok önemliydi ama bunu çok sonra fark edebildim.

Babel'i ikinci kez yüksek lisans sırasında, bir yaşamöyküsü semineri için okudum. 1920 günlüğünü ve *Kızıl Süvariler*'in tamamını tek bir solukta, şubat ayının yağmurlu bir cumartesi gününde, bir Kara Orman pastası pişirirken okudum. Babel 1920 yılının o beceriksiz Rusya-Polonya seferinin askerî utancını gelecektekiler için ölümsüzleştirirken, benim için de bu pastanın mutfak utancını ölümsüzleştirdi, pasta fırından eski bir şapka gibi çıktı ve iyimserlik ederek onu iki dolarlık bir şişe Kirschwasser'in [kiraz rakısı] yarısıyla kendine getirmeye çalıştığım halde, nihayetinde hem görüntüsüyle hem de kokusuyla öksürük şurubuna batmış eski bir şapkaya benziyordu.

Elif Batuman, Amerika'da "2010'un En İyi Kitapları" listelerinde yer alan ilk kitabı *Ecinniler*'de, özyaşamöyküsü, gezi günlüğü, deneme, eleştiri ve inceleme biçimlerini incelikle iç içe geçirerek sadece entelektüel birikimini değil, aynı zamanda "Rus edebiyatı ve okurlarıyla maceralar"ını aktarıyor.

Yeri geliyor Tolstoy'un atalarının malikânesindeki olası bir cinayeti araştırmasını izliyoruz, yeri geliyor Stanford, İsviçre ve St. Petersburg'a doğru yol alıyor, Puşkin'in Kafkasya'daki gezintilerinin izini sürüyor; Eski Özbekçede neden ağlamak fiili için yüzlerce farklı kelime bulunduğunu öğreniyor ya da Neva Nehri'nin üzerine inşa edilen 18. yüzyıldan kalma bir buz sarayını görüyoruz.

Aşk ve roman, tarihte birey, yüksek lisans öğrencisinin varoluşsal krizleri: Hepsi *Ecinniler*'de yerini buluyor. Puşkin'den Platonov'a kadar en sevdiği yazarların izinden giden Batuman, büyük edebiyatçıların eserlerinden yaptığı okumaları onların hayatlarının hüznü ve komik hikâyeleriyle ustaca birleştirerek hayata dair mühim soruların yanıtlarını arıyor.

"*Ecinniler*, Rus edebiyatı ya da yüksek lisans üzerine yazılmış en komik kitap olabilir. Sayfaları bir bir okurken bazen öyle eğleniyorsunuz ki Batuman'ın doğal kalemi ve zekâsına imrenmeyi bile unutuyorsunuz. Kuşağının en iyi yazarlarından biri olduğunu belirtmeye gerek bile yok."

Benjamin Kunkel

#amerikanedebiyatı #rusedebiyatı #roman #edebiyat #klasikler #semekand

 can

canyayinlari.com | [f](#) | [t](#) | [X](#) | [canyayinlari](#)

deneme

ISBN 978-975-07-6277-2

9 789750 762772